13. 1. 2015

Vezměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Prodloužení ústavní výchovy

Příčiny a důsledky ústavně nekonformního zvykového výkladu právního pravidla možnosti prodloužení ústavní výchovy „nezletilých“ do 19 let věku člověka podle § 974 občanského zákoníku

Kontext ústavní výchovy

Občanský zákoník v části o rodinném právu v samostatné poslední Hlavě III upravuje „jiné formy péče o dítě“. Tyto jiné formy péče o dítě jsou obecně čtyři, čemuž odpovídá i počet dílů této partie občanského zákoníku. Jsou to: poručenství jako obecná, základní a historicky nejtypičtější „jiná“ forma péče o dítě, dále opatrovnictví (včetně opatrovnictví pro správu jmění), svěření dítěte do péče třetí osoby (typicky pěstounství), a ústavní výchova. Již ze systematického zařazení *jiných forem péče o dítě* lze vyvodit, že tyto právní instituty mají něco společného. To „společné“ by mělo vyplývat pochopitelně z občanského zákoníku, nicméně v některých případech, a platí to zejména u ústavní výchovy, je řada právních pravidel rozptýlena i v dalších předpisech. Přesto však lze vymezit některé základní znaky, společné pro všechny jiné formy péče, zejména pak tyto:

1. *Jiná forma péče o dítě* je v první řadě soukromoprávní institut, byť s řadou veřejnoprávních prvků; to není v rodinném právu až tak překvapivé, ostatně již Tilsch uvádí, že charakteristické pro práva rodinná je, že osoby v nich zúčastněné nestojí zcela na rovné půdě zákona; rodičům, poručníku, opatrovníku, přísluší nad druhou ochranná moc (moc spojená s povinností ochrany). Tím blíží se rázu práv veřejných, kterým rovnají se i v tom, že vůle stran v mnohem skrovnějším rozsahu může tu zasahovati než v právu majetkovém. (srov. Tilsch. E. Občanské právo. Část všeobecná. Praha: Všehrd, 1925, s. 99). Přesto však je zřejmé, že soukromoprávní rozměr je tu určující.

2. *Jiná forma péče o dítě* vždy souvisí s omezením (popř. zbavením, pozastavením výkonu) rodičovské odpovědnosti[1] v určitém (nebo celém) rozsahu a s přenesením některých nebo zásadně všech dílčích složek rodičovské odpovědnosti na někoho jiného[2]. Přirozený (úmrtí rodičů) nebo soudní (omezení svéprávnosti, § 868 odst. 2 obč. zák., pozastavení, omezení, nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, § 869 až 871 obč. zák.) zásah do rodičovské odpovědnosti je buď předpokladem rozhodnutí o jiné formě péče o dítě (poručenství, opatrovnictví)[3], nebo je naopak až přímým důsledkem soudního rozhodnutí (svěření dítěte do pěstounské péče jiného člověka, svěření dítěte do péče provozovatele ústavu, čili ústavní výchova)[4].

3. *Jiná forma péče o dítě* je tak úzce závislá na existenci a trvání rodičovské odpovědnosti. Lze říci, že je od její existence a trvání přímo odvozena, ostatně § 858 obč. zák. lakonicky v první větě za středníkem uvádí, že (rodičovská odpovědnost) *vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti*. Čili rodičovská odpovědnost zaniká, a to bezvýjimečně, nejpozději dosažením věku 18 let (§ 30 odst. 1 obč. zák.), jinak také soudní emancipací (§ 37 obč. zák.) nebo uzavřením manželství (§ 672 odst. 2 ve spojení s § 30 odst. 2 obč. zák.). Výstižně to v této souvislosti stanovuje § 970 obč. zák. tak, že *pěstounská péče zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí*. V případě, kdy je zákon v jiných případech nejasný či mlčí, platí samozřejmě, že analogie je v soukromém právu dovolena (§ 10 obč. zák.). Analogii ovšem u zcela jasné úpravy nabytí svéprávnosti podle partie upravující osobní právo v první části zákona není ani nezbytné užít.

Tento stručný úvod k problematice *jiných forem péče o dítě*, rodičovské odpovědnosti a jejího skončení v důsledku nabytí svéprávnosti mladým člověkem jako institutů *soukromého* práva bylo nezbytné uvést, neboť bez toho nelze dost dobře pochopit obsah poslední *z jiných forem péče o dítě*,

totiž ústavní výchovy, jako pouze jedné z nich.

V následujícím článku se nebudu zabývat ústavní výchovou převážně jako takovou, ale především velmi specifickou otázkou *prodloužení ústavní výchovy*. Tedy opatřením, které je v kontextu soukromého práva zcela ojedinělé, lze říci kuriózní, a rovněž legislativně i teoreticky naprosto podceněné, což je o to závažnější vzhledem k tomu, jaké právní důsledky jsou s tímto institutem v praxi někdy, domnívám se že zcela mylně a navíc pouze zvykově, spojovány. Jednoduše jde o to, zda tento institut je *ipso facto* omezením svéprávnosti resp. osobní svobody člověka, který jinak již plné svéprávnosti nabyl, jak jsou důsledky rozhodnutí podle § 974 obč. zák. někdy v praxi zvykově chápány.

Vymezení problému a jeho historická geneze

§ 974 občanského zákoníku stanovuje, že *z důležitých důvodů může soud ústavní výchovu prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti*. Nic dalšího se zde ani jinde v zákoníku nedočteme. Důvodová zpráva k tomuto ustanovení je rozsahem a zejména obsahem ještě stručnější, uvádí: *jedná se o přepis dosavadní právní úpravy, formulačně upravený*. Můžeme si v této souvislosti zcela oprávněně klást otázku, zda mohli zákonodárci mít nějakou konkrétní představu o tom, normu jakého obsahu v tomto případě vůbec schvalují. Zjevně nezbývá, než se vzhledem k pouhému *přepsání dosavadní úpravy* obrátit k dřívějším předpisům. Tedy k zákonu o rodině č. 94/1963 Sb., který stanovoval podobně, že *z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti* (§ 46 odst. 1 věta třetí v poslední redakci zákona o rodině; před tím se stejná věta nacházela v § 45 odst. 3 věta poslední, v původním znění zákona o rodině se jednalo o § 45 odst. 2 věta poslední). „Formulační úprava" z r. 2012 oproti normě z roku 1963 tak spočívá pouze v záměně slov „až na jeden rok" za slova „až o jeden rok". Nic bližšího neustanovoval ani zákon o rodině a jeho důvodová zpráva k této otázce neříká vůbec nic. Proto nezbývá než jít ještě hlouběji do minulosti. Rodinné právo z r. 1949 znalo pouze soudní omezení rodičovské moci s možností takového vymezení povinností a práv rodiče, jakými je vázán poručník[5], dále ponechání rodičovské moci v klidu (tj. pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti) a zbavení rodičovské moci (dnes odpovědnosti). K uvedeným opatřením zákon o právu rodinném upravoval korespondující ustanovení poručníka nebo opatrovníka, podobně jako dnes. Pěstounství či ústavní výchovu tento zákon vůbec pro určitou jejich nadbytečnost neupravoval. Až po sovětském vzoru přijatý zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně-právní ochraně mládeže, přinesl kromě obecné úpravy „zařízení pro kolektivní péči o mládež" ve svém § 21 odst. 3 pravidlo, že *ochrannou výchovu může soud, vyžaduje-li to zájem chovance, prodloužit až do doby, dokud chovanec nedosáhne dvacátého prvého roku věku.* Je dnes všeobecně známo a kritizováno, že totalitní stát programově potíral rozdíly mezi soukromým a veřejným právem, důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku cituje v této souvislosti Zdeňka Fierlingera (1950), podle něhož „základem socialistického občanského práva musí býti zásada veřejnoprávní, musí jím býti dána možnost státu zasahovat do soukromých smluv a podříditi je zájmům celku". Úprava ústavní výchovy z 50. let tomuto požadavku plně vyhověla. Již byl zmíněn pojem ochranná výchova, dnes spojovaný výlučně s trestním právem (soudnictvím ve věcech mládeže). Ve výše citovaném zákonném textu je ovšem tento pojem použit jako obecný, důvodová zpráva k zákonu č. 69/1952 Sb. při jednotě „soukromého" a „veřejného" (tedy také trestního) práva nepřekvapivě uváděla: *Ve výchovnách dorostu … vykonává se ochranná výchova dětí starších patnácti let, ať už byla nařízena poručenským (opatrovnickým) soudem podle § 60 zák. o právu rodinném nebo trestním soudem podle § 71 trestního zákona*. A k prodloužení (v dnešním smyslu ústavní) výchovy důvodová zpráva uváděla: *ochranná výchova potrvá, pokud to vyžaduje její účel (účelem je výchova nezletilých, o něž není náležitě postaráno, nebo nezletilých, jejichž dosavadní výchova je zanedbávána, nebo konečně výchova takových nezletilých, u nichž vadné prostředí, v němž žijí, to vyžaduje), nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku. Mnohdy však vyžaduje zájem chovance, aby ochranná výchova byla prodloužena. To platí zejména v případech, kdy k přijetí chovance došlo těsně před dovršením*

zletilosti. Aby se výchova neminula s cílem, může již podle nynějšího stavu soud tuto výchovu prodloužit, avšak jen do dvacátého roku chovance (§ 73 odst. l tr. zák.). Zkušenosti však ukazují, že někdy nelze výchovu pokládat za ukončenou ani dovršením dvacátého roku věku. Tento nedostatek osnova odstraňuje. Návrh na prodloužení ochranné výchovy i s uvedením doby, na kterou má být prodloužena, učiní zpravidla ústav. Vedlejším impulsem pro tehdy novou úpravu „ochranné" výchovy byla jistě i skutečnost, že v rámci „právnické dvouletky" byl počátkem 50. let zrušen trestním zákonem č. 86/1950 Sb. poměrně pokrokový zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží (předchůdce nynějšího zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže), podle něhož ochranná výchova jako trestní opatření mohla trvat až do 21 let věku[6]. Tr. zákon z r. 1950 totiž stanovil, že *ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršeného osmnáctého roku; vyžaduje-li to však zájem chovance, lze ji prodloužit do dovršeného dvacátého roku*. Nepřímou novelou tohoto pravidla zákonem o sociálně-právní ochraně mládeže (což je v této souvislosti více než ironické) došlo nejen k obnovení jen o necelé dva roky dříve zrušené možnosti trvání ochranné výchovy až do 21 let věku, ale současně byl režim ochranné výchovy rozšířen z oblasti trestního práva, do oblasti práva rodinného jak již bylo zmíněno, a to v plném rozsahu. Tedy také na právní institut od r. 1963 až dosud nazývaný „ústavní výchova".

Vzhledem k tomu, že důvodové zprávy k následujícím zákonům upravujícím rodinné právo se k otázce prodlužování ústavní výchovy buď vůbec nevyjadřují (1963, 1982, 1998), nebo pouze *přepisují a formulačně upravují* dosavadní právní úpravu (2012), lze konstatovat, že jediný zdroje poznání původního smyslu úpravy institutu *prodloužení ústavní výchovy* představuje výše citovaná důvodová zpráva k zákonu z r. 1952, tedy z doby rozkladu právního řádu, vrcholícího stalinismu a politických procesů. Tedy z doby, kdy spravedlnost a zákonnost byly pojmy zcela vyprázdněnými. Tomu ostatně svědčí i skutečnost, že bylo zcela lhostejné, zda umístění v ústavu bylo trestní sankcí, nebo opatřením v důsledku zbavení nebo omezení rodičovské moci (dnes odpovědnosti). Veřejnoprávní, trestní aspekt se tak zákonitě vkradl i do rodinného práva, kde před tím (a po roce 1989 by opět) neměl mít naprosto žádné místo[7].

Na okraj je třeba ještě zmínit zvláštní úpravu, vyplývající ze starého občanského práva, která má k řešenému problému také svůj vztah. Podle všeobecného zákoníku občanského č. 946/1811 Sb. zák. soud (ABGB) soud „nenařizoval ústavní výchovu", ale (v redakci z r. 1914) mohl rozhodnout, že *převzal-li ústav nebo spolek pro ochranu dětí nebo pro péči o děti ošetřování a výchovu trýzněného, opuštěného nebo zanedbaného dítěte, nebo dítěte, jemuž rodiče nevěnují potřebného dozoru a výchovy, může poručenský soud k návrhu ústavu nebo spolku vyšetřiv případ a vyslechnuv rodiče vyřknouti, že dítě před dokončením své výchovy může býti odňato ústavu nebo spolku proti jejich vůli jen se soudním svolením*. Čili, „nařízení ústavní výchovy" bylo explicitně ze zákona spojeno se zákazem dítě z péče ústavu odejmout. Dnes takto jasné a výstižné pravidlo chybí jak v občanském zákoníku, tak v navazující úpravě. Zejména pak ale ABGB upravoval tzv. ústavní poručenství, když stanovil obecně (a s výjimkami), že pokud je nezletilec v ústavu, *náležejí oprávnění a povinnosti poručníkovy přednostovi ústavu*. Již redakce z roku 1811 však vedle toho znala tzv. prodloužení otcovské moci (dnes rodičovské odpovědnosti). Bylo stanoveno, *že otcovská moc zaniká ihned se zletilostí dítěte, pokud nebylo další její trvání na otcovu žádost soudem ze spravedlivé příčiny povoleno a veřejně vyhlášeno*. Přitom platilo, že *spravedlivé příčiny, ze kterých lze u soudu žádati o prodloužení otcovské moci, jsou: Když dítě, ač zletilé, pro vady těla nebo mysli není s to samo se živiti neb o své záležitosti pečovati; nebo když za nezletilosti zapletlo se ve značné dluhy nebo dopustilo se takových přečinů, pro něž musí býti ještě dále chováno pod bedlivým dohledem otcovým*. Podobným a zrcadlovým způsobem umožňoval zákoník již v redakci z r. 1811 také prodloužení poručenství, nahrazujícího otcovskou moc, když stanovil, že *poručenství zaniká také ihned, jakmile chráněnec nabyl zletilosti; poručenský soud může však na žádost nebo po slyšení poručníka a příbuzných další trvání poručenství nařídit na delší a neurčitou dobu, pro tělesné nebo duševní vady chráněncovy, pro marnotratnictví nebo z jiných důležitých příčin. Toto opatření musí*

však býti veřejně vyhlášeno v přiměřené době před nastoupením zletilosti. Důsledkem obojího rozhodnutí tedy bylo „nenabytí zletilosti“, čili fakticky: omezení svéprávnosti.

Je zřejmé, že v oblasti soukromého práva (rodinného práva) je prodloužení ústavní výchovy v tom smyslu, jak bylo zavedeno v 50. letech, zjevným reliktem, pozůstatkem někdejších institutů prodloužení otcovské moci a prodloužení poručenství, které však od r. 1950 neexistují a nic jim podobného nebylo zavedeno ani v roce 2012 novým občanským zákoníkem. Naše právo nezná žádné „prodloužení rodičovské odpovědnosti“, ani „prodloužení jiné formy péče o dítě“. Současně nelze než kriticky konstatovat paradox, že 200 let stará právní úprava feudálního absolutistického státu, který programově neměl ani ústavu, je s nyní platným ústavním pořádkem více konformní než úprava *prodloužení ústavní výchovy*, měla-li by mít totožné důsledky, když alespoň demonstrativně vymezovala „důležité důvody“ pro prodloužení otcovské moci/poručenství. Platné úpravě formulované v 60. letech, jejíž obsah pochází z let padesátých, přitom postačuje konstatování, že „důležitými důvody“ jsou „důležité důvody“, což je pro právní řád státu, který je *založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana* (čl. 1 Ústavy) poněkud kuriózní situace.

Není bez zajímavosti, že ve stejné době (1952), kdy došlo cestou nepřímé novelizace jak rodinně právní úpravy, tak zejména trestního zákona, k úpravě zcela ztotožňující ochranné opatření trestního práva a opatření rodinného práva související s omezením rodičovské moci (odpovědnosti), došlo také k vytvoření jednotného systému „výchoven dorostu“, který od té doby bez podstatnějších změn nadále přetrvává v podobě školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, která se řídí stejnojmennými předpisy, naposledy (a dosud) zákonem č. 109/2002 Sb. (který je pouze *přepsanou a formulačně upravenou dosavadní úpravou* vyhlášky z roku 1981). A že ve stejné době byly taktéž položeny „vědecké“ základy pro převýchovnou činnost v těchto zařízeních ve formě tzv. defektologie (později etopedie) jako společenskovědní disciplíny, která je součástí tzv. speciální pedagogiky. Jejím ústředním bodem je pojem „porucha chování“, tedy psychiatrická diagnóza, kterou pochopitelně žádný školský pracovník (učitel) diagnostikovat ani „léčit“ nemůže, ačkoli jak onen „vědecký“ obor, tak i jej garantující legislativa tuto ambici zjevně mají.

Aktuální prameny výkladu platné právní úpravy

S uvedenou historickou právní i faktickou zátěží 50. let se tak ústavní výchova musí vyrovnávat i dnes, neboť jak jsme viděli, nový občanský zákoník se její podstaty prakticky nedotkl. Ale je to vše skutečně tak, jak by vyplývalo ze zažitého výkladu, tedy fakticky pouze zvykového práva, obyčeje? Lze z jedné, navíc zcela neodůvodněné, stručné věty v § 974, podle níž soud může *z důležitých důvodů* ústavní výchovu *prodloužit* do 19 let věku, dovozovat dalekosáhlé a ústavněprávně relevantní důsledky pro dotčené osoby? Tedy konkrétně: jedná se o rozhodnutí, které by mladého zletilého a plně svéprávného člověka limitovalo v jeho právu rozhodnout o místě svého pobytu a o svém pohybu ve smyslu osobní svobody, příp. v dalších situacích, a má tak tedy rozměr omezení (nedosažení) plné svéprávnosti? Tak se musíme ptát v situaci, kdy Listina základních práv a svobod stanovuje, že *povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod*, že *meze základních práv a svobod mohou být za podmínek stanovených Listinou základních práv a svobod upraveny pouze zákonem*. A zejména, že *osobní svoboda je zaručena a že nikdo nesmí být … zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon*, a že *svoboda pohybu a pobytu je zaručena*. Přičemž se ve všech případech jedná o základní práva, nikoli o práva hospodářská či sociální (kam patří mj. právo na vzdělání), jichž by se bylo možno domáhat pouze v mezích zákonů, které tato ustanovení provádějí, tedy: lze se jich domáhat přímo.

Nejnovější komentář k rodinně právní části občanského zákoníku osvědčeného týmu prof. Hrušákové a kol., vydaný nakladatelstvím C. H. Beck, se paragrafu 974 obč. zák. a uvedeným závažným otázkám věnuje ve třech stručných odstavcích na rozsahu cca čtvrt stránky. Poslední odstavec se dokonce

věnuje jiné otázce, tzv. zaopatřovací smlouvě, kterou může bývalý chovanec s ústavem uzavřít až na dobu, kdy dosáhne 26 let, pokud bude studovat. Prostřední odstavec pak obsahuje tradiční doktrínu, podle níž musí o prodloužení ústavní výchovy soud stihnout rozhodnout do nabytí zletilosti, jinak ústavní výchova ex lege zaniká a není tak již co „prodloužit". Pouze první stručný odstavec se snaží vymezit to, co zákonodárce (již v r. 1963) neučinil ani v zákoně, ani v důvodové zprávě, když autoři uvádí, že „ústavní výchova zásadně končí dosažením zletilosti, podobně jako nabytím zletilosti zaniká rodičovská odpovědnost. Zletilosti se nabývá dosažením 18. roku věku. Soud však z důležitých důvodů může ústavní výchovu prodloužit až do 19. roku věku dítěte. Důležitými důvody pro prodloužení mohou být vývoj osobnosti dítěte, dokončení přípravy na budoucí povolání, upevnění pracovních návyků dítěte apod." O obsahu následného vztahu a důsledcích pro práva a povinnosti stran se tu tedy rovněž mnoho nedozvíme (resp. nedozvíme se nic). Pouze z vazby na slova „podobně jako zaniká rodičovská odpovědnost" v první větě a ze zdůraznění nabytí zletilosti 18. rokem věku ve větě následující lze dovodit, že *prodloužení ústavní výchovy* by snad mohlo mít účinek *nedosažení zletilosti* podobný někdejšímu *prodloužení otcovské moci*. Tedy, že účinkem je snad nedosažení plné svéprávnosti. Takto výslovně to však komentář neříká.

Nahlédneme-li do starší komentářové literatury, tak v publikaci *Hrušáková M., a kol. Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. 4 vydání, Praha: C. H. Beck, 2009* se na str. 221 dočteme, že z dikce „může", ovšem po posouzení každého případu, lze dovodit, že někdy „musí" (soud prodloužit), je-li prodloužení ústavní výchovy „v zájmu vývoje osobnosti dítěte, v zájmu dokončení výchovného působení na dítě, v zájmu dokončení přípravy na jeho budoucí povolání, v zájmu upevnění pracovních návyků dítěte apod." Tedy se tam píše v zásadě jen to samé, co i v novém komentáři z r. 2014. K důvodům a účinkům nic více a nic méně. V 8. vydání publikace *Holub M., Nová H., Sladká Hyklová J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Praha: Linde, 2007* se pak můžeme dočíst k věci pouze toto: „může se tak stát ovšem jen tehdy, jestliže nezletilec byl do ústavu dán již před dosažením svého 18. roku a do té doby se nepodařilo s úspěchem dosáhnout cíle ústavní výchovy."

Lze tak shrnout, že o obsahu a právních důsledcích použití institutu *prodloužení ústavní výchovy* se v pramenech rodinného práva (tj. v občanském zákoníku a v bývalém zákoně o rodině) nelze dočíst nic. Nic se však nelze dozvědět ani v důvodových zprávách k těmto normám. Nejen v té z roku 1963, ale dokonce ani v té z roku 2012. Ba i v komentářové literatuře, a to bez ohledu na to, zda k novému občanskému zákoníku, nebo k předchozí právní úpravě, se o institutu *prodloužení ústavní výchovy* nelze dozvědět rovněž prakticky nic. Komentáře ostatně, ať již vědomě či mimoděk, pouze *formulačně upraveně* přepisují důvodovou zprávu k dávno zrušenému zákonu z r. 1952, která byla citována výše, a jiná ostatně ani není k dispozici (srov. 1952*: aby se výchova neminula s cílem..*, a 2007: *jestliže se do té doby nepodařilo s úspěchem dosáhnout cíle ústavní výchovy*).

Na významu tak získává interpretace prováděcí právní normy, již výše zmíněného zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Jedná se o velmi nekvalitní, vícekrát již novelizovanou právní normu, která je v zásadě jen přepisem někdejší vyhlášky Ministerstva školství České socialistické republiky č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. Tento zákon se s řešeným problémem lapidárně vyrovnává pouze nezřetelně zavedenou legislativní zkratkou „dítě", když v úvodním § 1 (ve vymezení druhu příslušné pobytové služby) stanovuje, že *účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let (dále jen „dítě"), na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání*. Povinnost chovance strpět ústavní výchovu a omezení své osobní svobody výslovně neobsahuje, ostatně stejně jako ji neobsahuje ani občanský zákoník. Jak bylo však uvedeno již v úvodu, je ústavní výchova institutem soukromého práva, kde si

lze pomoci analogií zákona. Je-li ústavní výchova jinou formou péče o dítě s těmi společnými znaky, jak byly vymezeny výše, platí analogicky, že (§ 960 odst. 1 obč. zák.) *rodiče mají vůči dítěti povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti, s výjimkou práv a povinností, které zákon stanoví pěstounovi* (rozuměj: ústavu/jeho řediteli), a současně, že (§ 966 odst. 2) *pěstoun* (rozuměj ústav/jeho ředitel) *při výchově dítěte vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění*. K právům a povinnostem rodičů, která na jejich místě *přiměřeně* vykonává osoba, jíž bylo dítě svěřeno do péče, patří i významné pravidlo, že *dokud se dítě nestane svéprávným, mají rodiče* (tj. také pěstoun nebo ústav/jeho ředitel) *právo usměrňovat své dítě výchovnými opatřeními, jak to odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem, včetně omezení sledujících ochranu morálky, zdraví a práv dítěte, jakož i práv jiných osob a veřejného pořádku. Dítě je povinno se těmto opatřením podřídit.* Z práv a povinností při *jiné formě péče o dítě* zákon č. 109/2002 Sb. poněkud nesourodě zmiňuje jen oprávnění ředitele *zastoupit dítě v běžných záležitostech a pokud jeho zákonní zástupci neplní své povinnosti nebo nejeví o dítě skutečný zájem, je oprávněn zastoupit dítě i ve věcech zásadní důležitosti, vyžaduje-li to zájem dítěte*. V rozsahu „věcí zásadní důležitosti" to navíc činí zřejmě v rozporu s ústavním pořádkem (jedná se o generální zákonné zmocnění, o kterém nerozhodl soud a ani k němu, na rozdíl od podobných úkonů poručníka, opatrovníka a dokonce i zákonného zástupce, nemusí soud zřejmě dávat přivolení). „Usměrňování výchovnými opatřeními" a tomu korespondujícím povinnostem dítěte se naopak tento zákon věnuje podrobněji, avšak jen v dílčích a podružných otázkách, když taxativně stanovuje katalog práv a povinností dítěte (§ 20) včetně tzv. opatření ve výchově (§ 21), zahrnující i zavření dítěte na samotku (§ 22), a obsahuje i tomu korespondující katalog práv a povinností ředitele ústavu (§ 23, 24), jakož i katalog práv a povinností zákonných zástupců (§ 26), které zcela nesmyslně označuje za „osoby odpovědné za výchovu", když takovou osobou je při nařízené ústavní výchově přitom naopak ústav.

Z jakého ustanovení zákona č. 109/2002 Sb. by tedy bylo vůbec možno dovodit povinnost mladého svéprávného člověka strpět své přidržení v ústavu (tedy omezení svých základních svobod)? Z již zmíněného § 1 odst. 2 nikoli, neboť to stanovuje povinnost ústavu poskytovat vymezené služby, v první řadě zaopatření, nikoli povinnost někoho těchto služeb využít. Citovaný zákon se povinnostem dítěte (tj. na základě zavedené zkratky také mladého dospělého) explicitně věnuje až dále v Hlavě páté, když jako výchozí povinnost ukládá chovanci povinnost „dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a čistotu a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení", dále povinnost „dodržovat předpisy a pokyny k ochraně bezpečnosti a zdraví, s nimiž bylo řádně seznámeno" popř. povinnost „podrobit se na výzvu ředitele zařízení vyšetření, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou" [viz § 20 odst. 2 písm. a, b, e) cit. zák.]. Řediteli v souvislosti s řešenou problematikou svěřuje zákon „právo povolit za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem pobyt mimo zařízení" či „právo povolit přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s vzděláváním nebo zaměstnáním", nikoli ovšem právo *usměrňovat dítě výchovnými opatřeními, jak to odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem, včetně omezení*, kterým by byl mladý dospělý povinen se podrobit, tak jak takové právo a povinnost lze dovodit v případě dětí, které nenabyly plné svéprávnosti, jak to bylo popsáno výše. Z explicitně zakotveného „práva povolit pobyt mimo" ovšem lze těžko výkladem v oboru soukromého práva dovodit oprávnění „zadržet", „omezit osobní svobodu" atd. dospělého svéprávného člověka. Uvedené předpisy mají tak zjevně význam pouze tam, kde ředitel ústavu vykonává fakticky části rodičovské odpovědnosti (tj. do nabytí plné svéprávnosti svěřence), nebo v případě trestní sankce ochranné výchovy, která nás ovšem v souvislosti s občanským právem vůbec nezajímá navzdory zcela nevhodné společné úpravě obou institutů „v jednom".

Analogie s trestním právem a trestními ochrannými opatřeními je totiž nepřípustná. Proto nezbývá

než hledat analogie omezení základních práv člověka v občanském právu. Tak úprava osobního práva vymezuje obsah svéprávnosti (§ 15 odst. 2 obč. zák.) a není současně pochyb o tom, co je obsahem institutu „omezení svéprávnosti“ (§ 55 a násl. obč. zák.). Podobně je zcela jednoznačně stanoveno, že „převzít člověka bez jeho souhlasu do zařízení poskytujícího zdravotní péči nebo ho v něm bez jeho souhlasu držet lze jen z důvodu stanoveného zákonem a za podmínky, že nezbytnou péči o jeho osobu nelze zajistit mírnějším a méně omezujícím opatřením. Podání návrhu na omezení svéprávnosti nezakládá samo o sobě důvod, aby byl člověk bez svého souhlasu do takového zařízení převzat nebo v něm držen.“ (§ 104). Ze slov „převzít“ a „držet v něm – ústavu – bez jeho souhlasu“ je rovněž naprosto jasné, co je obsahem právního institutu *práv člověka převzatého do zdravotnického zařízení bez jeho souhlasu*. Je současně zřejmé, že v případě „prodloužení ústavní výchovy“ takto jasná pravidla vůbec neexistují. Představme si přitom navíc, že obě zmíněné úpravy by byly v zákonném textu redukovány např. takto: „z důležitých důvodů může soud omezit svéprávnost člověka“ nebo „z důležitých důvodů může soud rozhodnout o tom, že lze člověka bez jeho souhlasu zadržet v zařízení poskytovatele zdravotních služeb“. Bylo by to nemyslitelné, byť na rozdíl od úpravy *prodloužení ústavní výchovy* by bylo alespoň zřejmé, jaký by byl obsah takové normy.

Přímá návaznost na totalitární úpravu z 50. let se projevuje také v tom, že zákon č. 109/2002 Sb., jak vyplývá i z jeho názvu, nečiní vůbec žádný podstatný rozdíl mezi trestní sankcí ochranné výchovy a jinou formou péče o dítě (ústavní výchovou) podle občanského zákoníku: režim obou je v zásadě totožný, v případě trestní ochranné výchovy jen v dílčích drobnostech přísnější. Lze tak s nadsázkou hovořit o tom, že v oblasti výkonu soudních rozhodnutí nadále, tak jako v 50. letech, existuje pouze výchova ochranná. Proto má praxe zřetelnou tendenci, zejména v uvedených zařízeních, ale i obecně, obě zcela odlišná opatření reálně vůbec neodlišovat. Stále tak např. přetrvává představa, že i v případě ústavní výchovy může být jejím účelem také *chránit společnost před páchání provinění mladistvými*. Tak ovšem definuje *ochranná opatření* obecně jako opatření trestněprávní zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, civilní právo podobný účel nezná u žádné *z jiných forem péče o dítě*, pochopitelně ani u ústavní výchovy ne.

V souvislosti s tímto přetrvávajícím faktickým směšováním ústavní a ochranné výchovy lze poukázat i na judikaturu Ústavního soudu. Chápání ústavní výchovy jako výchovy ochranné a jako sankce uložené dítěti za „špatné chování“ je tak hluboce zakořeněno, že se v roce 1995 do skutkové podstaty trestného činu *maření výkonu úředního rozhodnutí* podle § 171 bývalého trestního zákona vedle závažného jednání, jehož záměrem je zmaření účelu ochranného léčení nebo ochranné výchovy, které byly uloženy soudem, nebo jiné jejich podstatné ztěžování, zejména útěkem z ústavu, dostalo zcela absurdně také „maření“ ústavní výchovy. Úprava byla zdůvodněna mj. tak, *že přitom z hlediska obsahu těchto institutů a věcných důvodů pro jejich uložení není v praxi mezi ochrannou a ústavní výchovou výraznější rozdíl a nebezpečí, které pro společnost představují mladiství na útěku z ochranné nebo ústavní výchovy, je rovněž stejné*. Tedy plně v dikci pojetí „ochranné výchovy“ 50. let. Tuto úpravu nálezem zn. Pl. ÚS 31/96 zrušil jako protiústavní Ústavní soud, když jednoznačně konstatoval, že *ústavní výchova na rozdíl od ochranných opatření je institutem rodinného práva… je tedy třeba mít na zřeteli odlišný charakter právního institutu ústavní výchovy oproti institutu ochranné výchovy, k němuž jak Poslanecká sněmovna ve svém vyjádření, tak i důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona č. 152/1995 Sb. ústavní výchovu v podstatě přirovnává. Základní podmínkou pro uložení ochranné výchovy mladistvému podle § 84 trestního zákona je jeho odsouzení za trestný čin jím spáchaný. Ochranná výchova tedy jako jedno z ochranných opatření (§ 71 trestního zákona), které má sloužit k dosažení účelu trestního zákona, je druhem trestněprávní sankce. Naproti tomu ústavní výchova představuje výchovné opatření, které má vytvořit co nejpříznivější podmínky pro výchovu nezletilého dítěte a je především výchovným, nikoliv represivním opatřením. Je také v mnoha případech nařizována tehdy, když se výchovu dítěte nepodařilo zajistit jinou individuální péčí, například i v situaci vyvolané faktickou absencí vhodné osoby, která by mohla výchovu zajistit. **Ústavní výchovu tedy nelze chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti***

***uložené**… Na ústavní výchovu je proto třeba nahlížet jako na krajní případ řešení řádně nezajištěné výchovy dítěte tak, jak to má na mysli Úmluva o právech dítěte.*

Toto jasné vymezení účelu a charakteru ústavní výchovy však nebránilo zákonodárci, aby již o pár let později v již citovaném zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, nezavedl nesmyslnou úpravu, která opět oživila (resp. spíše jen přiživila stále latentní) pojetí ústavní výchovy jako výchovy ochranné. § 22 až do r. 2005 totiž stanovoval, že (trestní) *soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud… nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině*. Tedy, jasně řekl, že ústavní výchovu chápe jako mírnější formu trestní sankce, jejíž realizaci navíc přenechává opatrovnickému soudu (!). Vzhledem k totožnosti úpravy výkonu jak ochranné, tak ústavní výchovy, jak byla popsána výše, měl však z praktického pohledu zákonodárce bohužel vlastně pravdu. Od 50. let se totiž nezměnilo nic. Zákonem č. 383/2005 Sb. byla však popsaná pojmově zcela vadná úprava velmi záhy zrušena s logickým odůvodněním, že *návrh zákona přichází s potřebnými úpravami, jde … v neposlední řadě o zřetelnější oddělení režimu výkonu ústavní a ochranné výchovy. Spolu s drobnou změnou zákona o soudnictví ve věcech mládeže si tato novela klade za cíl v soudní praxi jasně vymezit rozdíl mezi ústavní a ochranou výchovou. Prozatím není tento rozdíl příliš viditelný, a tak v praxi často i několikanásobným mladistvým pachatelům trestných činů bývá nařizována ústavní výchova namísto výchovy ochranné jakožto trestněprávního opatření, které by bylo v takových případech vhodnější… Ochranná výchova byla a je čistě trestněprávní opatření a jako taková může být uložena pouze odsouzenému pachateli trestného činu (provinění)… Jde tedy nejen o převýchovu, ale roli hraje i hledisko ochrany společnosti před jedinci se závadným chováním. Naopak účelem ústavní výchovy jakožto čistě civilněprávního institutu je především nahrazení špatného nebo dokonce chybějícího rodinného prostředí, které deformuje vývoj dítěte, prostředím jiným, tedy kolektivní výchovou… Z těchto důvodů je ustanovení § 22 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže nevhodně formulováno, neboť navozuje dojem, že oba typy náhradní výchovy mohou být uloženy jako určitý druh sankce za spáchané provinění a že se od sebe liší jen mírou omezujících prvků při jejím výkonu. Proto po novele nebude ochranná výchova ukládána v případě, že nepostačuje nařízení ústavní výchovy, ale pouze v případech, kdy nepostačuje uložení výchovných opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.*

Lze však učinit závěr, že v praxi ani rozhodnutí Ústavního soudu z r. 1997 ani novela z r. 2005 nepřinesla bohužel zásadnější změnu praxe. Ochranných výchov soudy pro mládež ukládají minimum a páchání trestných činů („provinění“) nebo činů jinak trestných nezletilými osobami je nadále často „postihováno“ zcela nesystémově nařízením ústavní výchovy, která tak má materiálně charakter trestní sankce. Případné tvrzení, že je to z hlediska ochrany dítěte vhodnější, je čirý alibismus. „Vhodnější“, totiž méně procesně náročné, je to totiž jen pro soud a státní zastupitelství, neboť civilní řízení je mnohem méně formální a dovoluje docílit omezení osobní svobody dítěte mnohem jednodušším způsobem: dítě nemusí mít obhájce, není třeba „prokazovat vinu“ atd. Uvedený postup je ostatně v rozporu i se základní zásadou § 3 odst. 6 zákona č. 218/2003 Sb., podle níž *každé dítě mladší patnácti let nebo mladistvý, nestanoví-li tento zákon jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem pro mládež*, což je stanoveno jistě i proto, že tento zákon nezletilci garantuje výrazně lepší procesní postavení a férový proces, než bezformální řízení rodinněprávní. Popsaný stav však současně vůbec neznamená, že by mohla být na zákon povýšena zvyklost, podle níž nařízení ústavní výchovy může být i sankcí za protiprávní jednání a že ústavní výchova může mít i charakter ochrany společnosti před páchaním závadové činnosti mladistvými. Ústavní výchovu resp. její prodloužení nelze chápat jako jakousi *schutzhaft*, ochrannou vazbu, dovolující vyhnout se přísným podmínkám pro omezování osobní svobody člověka jak v civilním (omezování svéprávnosti, zadržení ve zdravotnickém zařízení), tak trestním (vazba, trestní sankce) právu a s nimi spojeným procesním „překážkám“ a dosáhnout tak velmi jednoduše „zavření“ dotčené osoby. Bylo-li současně vedeno řízení ve věcech mládeže (ať již s jakýmkoli výsledkem), jedná se navíc o zjevný příklad dvojího trestání, které je pro rozpor se zásadou *ne bis in idem*

nepřijatelné. Současný stav „v terénu“ by měl být především podnětem k tomu, aby byly na příslušných okresních pracovištích uspořádány jednání státních zástupců a soudců trestních a opatrovnických úseků za účelem projednání uvedených otázek s cílem do budoucna zamezit zneužívání institutů soukromého práva pro postihování trestné činnosti, k čemuž vůbec neslouží. Ostatně v trestních předpisech není nikde stanoveno, že ochrannou výchovu by bylo možno nařídit pouze za zvlášť závažné úmyslné trestné činy, ale je obecným nástrojem.

Závěr

Uvedená obšírná rekapitulace vzájemného poměru ústavní a ochranné výchovy v obecné rovině byla nezbytná i proto, že má zásadní výkladový dopad i na interpretaci institutu *prodloužení ústavní výchovy*. Jestliže totiž účelem ochranné výchovy je také *ochrana společnosti před páchánímprovinění mladistvými* a ochranná výchova tak má ze své podstaty charakter omezení osobní svobody přímo dotčeného nezletilého pachatele (nikoli primárně charakter omezení rodičovské odpovědnosti v oblasti osobní péče o dítě), pak lze nejen připustit, ale je to i logické, že takové opatření lze ze zákonných důvodů prodloužit se stejnými právními důsledky pro mladého člověka, tzn. včetně omezení osobní svobody, i za hranice dosažení plné svéprávnosti. Není to v oblasti trestních sankcí formy ochranných opatření nic výjimečného, stejně tak lze „prodloužit“ i ochranné léčení či zabezpečovací detenci, která je ostatně svou povahou ochranné výchově nejbližší. Podstatou trestních sankcí je zásadně újma na svobodě, ostatně tak je sankce formulována u každé skutkové podstaty tr. činu.

Naproti tomu v případě výchovy ústavní jako *jiné formy péče o nezletilé dítě*, její „prodloužení“ za hranice zletilosti (resp. dosažení svéprávnosti[8]) ani podle občanského zákoníku, ani podle zvláštního právního předpisu rozměr omezení osobní svobody pro absenci jakýchkoli kritérií i výslovných ustanovení, podmínek a jasně stanovených povinností dotčených osob pro takový zásah nemá a mít nemůže. Do nabytí plné svéprávnosti povinnost strpět určitá omezení i v rovině osobní svobody vyplývala chovanci analogicky z povinnosti strpět taková omezení učiněná rodičem, poté je však z žádné konkrétní normy vyvodit nelze, jak bylo přesvědčivě ukázáno výše. Důsledek *prodloužení ústavní výchovy*, který by měl spočívat v hypotetické povinnosti mladého svéprávného člověka strpět omezení osobní svobody, nelze tedy dovodit ani z příslušných právních norem, ani z rozhodnutí soudu. Rozhodnutí s takto závažnými právními důsledky by přitom pro adresáty povinností a práv muselo být zřetelné, určité a jednoznačné, a těžko lze ohýbat paragrafy „selským rozumem“ v tak závažné oblasti jako je zásah do ústavně zaručených základních práv člověka. Tedy např. tvrdit, že má-li chovanec zákonem č. 109/2002 Sb. stanovenu „zbytkovou klauzulí“ povinnost „jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení“, který může stanovovat zákaz vzdalovat se z ústavu, má chovanec složitým systémem odkazů z § 974 obč. zák. na § 1 odst. 2 zák. č. 109/2002 Sb. a dále na jakýsi procedurální § 20 odst. 2 stejného zákona až v konečném důsledku na vnitřní řád, který není ani vyhláškou, má takovou povinnost. Doba, kdy byly meze základních práv a svobod stanoveny vyhláškami či dokonce nepublikovanými vnitřními předpisy, minula již dávno. Nakonec i v případě jmenování opatrovníka dítěti platí, že soud v rozhodnutí o jmenování opatrovníkem uvede zejména, jaká jsou jeho práva a povinnosti, a to i ve vztahu k dalším osobám (§ 945 obč. zák.). Z rozhodnutí o prodloužení ústavní výchovy se dotčený mladý člověk nic podobného nedozví, stejně jako se to nedozví z § 974 obč. zák. ani z jiného obecně závazného právního předpisu.

Lze tedy uzavřít, že pokud by normě § 974 obč. zák. a rozhodnutím na jejím podkladě učiněným měl být přisuzován takový účinek, jakoby mladý zletilý a svéprávný člověk byl nadále omezen jako v době své nezletilosti, bylo by nutno takový výklad považovat zjevně za protiústavní. Výstižně v této souvislosti § 2 odst. 1 obč. zák., plně aplikovatelný i na tuto oblast, stanoví, že *každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s Listinou základních práv a svobod a ústavním pořádkem vůbec*, když ústavněprávní garance základních práv se lze dovolávat přímo odkazem na tuto Listinu. Vykládat každé ustanovení soukromého práva ústavně konfromním způsobem je přitom

povolán každý, kdo právo aplikuje, tedy v první řadě obecný soud první stolice, ale rovněž tak zřízenci ústavu atd. Problém je o to závažnější, že osobní svobodě je přitom poskytována i trestněprávní ochrana, když podle § 171 trestního zákoníku bude potrestán, *kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody*. Když jistě nelze vyloučit ani trestní odpovědnost za trestnou součinnost ve formě organizátorství, návodu a pomoci.

Uvedené však neznamená, že by ustanovení § 974 obč. zák. muselo být nutně pro protiústavnost zrušeno. Samo o sobě totiž onen nepřípustně osobní svobodu omezující obsah ve své stručnosti nemá. A jak jsme viděli, takový obsah nemají zřejmě ani příslušná ustanovení zákona č. 109/2002 Sb., který upravuje realizaci ústavní výchovy. Protiústavní obsah má totiž jen popsaná zvyklost, pocházející z 50. let.

Judikatura v jiné oblasti přitom dospěla ke spornému závěru, že mladý dospělý, který byl chovancem ústavu, nemá subjektivní nárok na uzavření tzv. zaopatřovací smlouvy podle § 2 odst. 6 zák. č. 109/2002 Sb.[9]. Protože podle § 159a občanského soudního řádu *nestanoví-li zákon jinak, je výrok pravomocného rozsudku závazný jen pro účastníky řízení, a v rozsahu, v jakém je výrok pravomocného rozsudku závazný pro účastníky řízení a popřípadě jiné osoby, je závazný též pro všechny orgány*, je vhodné § 974 obč. zák. nejen vyložit, ale i používat (zejména na návrh nebo se souhlasem dospívajícího chovance) jako náhradu zaopatřovací smlouvy, hrozí-li, že by buď uzavřena nebyla, nebo by ani uzavřena být nemohla, protože mladý člověk by v danou chvíli nesplňoval podmínku nezaopatřenosti, což přitom vůbec neznamená, že má z ústavu kam odejít. Absence omezení osobní svobody přitom neznamená, že by si mladý člověk mohl v ústavu dělat, co chce. Je-li tam přítomen, jistě pro něj platí, co uvádí zákon č. 109/2002 Sb., tedy např. povinnost *dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců zařízení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku, v prostorách zařízení a v osobních věcech udržovat pořádek a čistotu a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu zařízení*. Podobně jako v případě uzavření smlouvy totiž mladý člověk na sebe, je-li v ústavu, musí vzít povinnosti, vyplývající ze zákona, pokud se rozhodne na základě svého, soudem mu podle § 974 obč. zák. přiznaného práva, využívat služby ústavu. Porušuje-li v ústavu své zákonné povinnosti, nemůže však ústav soudní rozhodnutí na rozdíl od zaopatřovací smlouvy „vypovědět“, ale nezbývá, než navrhnout zrušení „prodloužené“ ústavní výchovy. Ústav však nemůže nutit mladého člověka proti jeho vůli v něm setrvat a mladý člověk nemůže být nucen takové omezení strpět, neboť pro to chybí, a to zcela logicky, jakýkoli právní základ.

Závěrem lze podotknout, že navzdory své závažnosti a ústavněprávním rozměrům problematiky, jedná se o problematiku okrajovou. Ústavních výchov je vykonáváno cca 7 tis., z toho „na výstupu“ z ní je pochopitelně jen malá část chovanců a soudní *prodloužení ústavní výchovy* u již takto početně velmi omezené skupiny osob je navíc poměrně výjimečné. V právní praxi, zejména advokátní, se tak nastíněná problematika nebude téměř vyskytovat, již proto, že jen málokdo z dotčené malé skupinky, čítající meziročně nejvýše pár desítek osob, bude současně objektivně způsobilý vyhledat právní pomoc, neboť řeší zpravidla zcela jiné problémy. I to může být příčinou, proč popsaný relikt, mísící v sobě pozůstatky feudálního práva s právní doktrínou počátku 50. let, nadále přežívá téměř nepovšimnut v příšeří závěrečné pasáže rodinného práva. I kdyby však na základě nekvalitní právní úpravy a jejího libovolného výkladu bylo protiprávně omezeno ve svých základních právech jen pár osob, představovalo by to závažnou situaci. Základní práva jsou nezadatelná a nezcizitelná. Proto je třeba mít na zřeteli i uvedenou problematiku.

Mgr. Adam Křístek,
e-mail: adam.kristek@poradna-prava.cz

---

[*] autor působí na Ministerstvu práce a sociálních věcí a ve spolku Poradna pro občanství, občanská a lidská práva. V letech 2011 – 14 byl členem Výboru pro práva dítěte Rady vlády ČR pro lidská práva

[1] Ta zahrnuje (demonstrativně): povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění (§ 858 obč. zák.).
[2] Srov. např.: „Umístění do ústavní výchovy představuje nejzávažnější zásah do výkonu rodičovské zodpovědnosti“ (Knappová M., a kol. Občanské právo hmotné, 3. díl, Praha: Aspi, 2002, str. 137);
[3] Lze považovat za určitý nedostatek, že při soudním zásahu do rodičovské odpovědnosti pouze v omezeném rozsahu nemusí být opatrovník jmenován dítěti současně tak, jako je tomu v případě omezení svéprávnosti zletilého (srov. § 62 obč. zák.), tudíž může nastat nežádoucí situace, kdy tu po určitou dobu není nikdo, komu by příslušela v určitém rozsahu povinnosti a práva vyplývající jinak z rodičovské odpovědnosti; pouze v případě „úplného zásahu“, tzn. při zbavení nebo pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti nastává zákonné poručenství obecního úřadu obce s rozšířenou působností jako orgánu sociálně-právní ochrany dětí (srov. § 929 obč. zák. ve spojení s § 17 a § 61 odst. 1 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).
Typickým příkladem vazby na rodičovskou odpovědnost je opatrovnictví – v tom rozsahu, v němž soud rodiče v jejím výkonu omezil.
[4] Pouze výjimečně, v případech opatrovnictví ad hoc, které je jakýmsi krizovým a překlenovacím institutem, může být opatrovník jmenován, aniž by byl (např. nepřítomný nebo hospitalizovaný) rodič současně (nebo) před tím soudně ve výkonu rodičovské odpovědnosti omezen. Budou tak rodič a opatrovník stát z právního hlediska vedle sebe (podobně, jako v plném rozsahu stojí vedle sebe sami rodiče, popř. dva soudem jmenovaní poručníci podle § 932 odst. 2 obč. zák.).
[5] § 60 zák. č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Důvodová zpráva k tomu dnes těžko přijatelným (zejména druhá věta) způsobem uváděla: Osnova uvádí pružně podmínky, za kterých je možno omezit rodičovskou moc, neboť nechce brzdit vývoj a funkci rodiny ve společnosti jdoucí k socialismu. Důvody pro zbavení rodičovské moci budou tedy vždy dány společenským zájmem, který je totožný se zájmy dítěte.
V případě podřízení rodiče pravidlům jinak platným pro poručenství se jednalo fakticky o „soudní dohled“, který na rozdíl od nynějšího dohledu měl ovšem alespoň nějaké zákonné důsledky – rodič byl omezen podobně jako poručník, tzn., že v případě důležitějších věcí si musel, na rozdíl od „neomezeného“ rodiče, vyžádat souhlas soudu; z nynějšího soudního dohledu podle § 925 odst. 1 písm. b) obč. zák. žádné takové ani jiné právní důsledky pro účastníky nevznikají, jedná se tak rovněž o normu pochybného rázu bez zřetelného (resp. jakéhokoli) obsahu.
[6] § 12 odst. 1 věta druhá ve sp. s § 11 odst. 3 zák. č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží
[7] Podle starší úpravy z 2. pol. XIX. stol., platné až do r. 1950 jakousi obdobu „prodloužení ústavní výchovy“ představovalo přidržení v robotárně nebo polepšovně; to ovšem pochopitelně nebylo

opatření rodinného práva podle občanského zákoníku, ale opatření trestně-policejní. Tedy opatření veřejnoprávní, obdobně, jako dnes výchova ochranná. Postihovalo se jím toulání, žebrota a skutkový stav, později označovaný jako „příživnictví“.
[8] V této souvislosti byly zaznamenány tak absurdní situace, kdy byla např. na základě tvrzení, že ústavní výchova trvá, v ústavu přidržena i nezletilá matka, která však po nařízení ústavní výchovy nabyla plné svéprávnosti uzavřením manželství. Postup v takovém případě je jistě také zásahem do ústavně zaručené osobní svobody a svobody pohybu a pobytu (podobně jako stejný přístup u „prodloužení ústavní výchovy“ do 19 let věku), ale navíc je současně i zásahem do práva na rodinný život a je v tak zjevném v rozporu s dobrými mravy a se samotnými etickými základy evropské civilizace, že je zřejmě velmi vhodným výkladovým příkladem pro ilustraci toho, co občanský zákoník v § 2 odst. 3 popisuje slovy, že výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění.
[9] Zařízení může na základě žádosti poskytovat plné přímé zaopatření zletilé nezaopatřené osobě po ukončení výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, připravující se na budoucí povolání, nejdéle však do věku 26 let (dále jen „nezaopatřená osoba“), podle smlouvy uzavřené mezi nezaopatřenou osobou a zařízením nejpozději do 1 roku od ukončení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

© EPRAVO.CZ – Sbírka zákonů, judikatura, právo | www.epravo.cz

Další články:

- Lze sjednat kupní smlouvu s „utajenou“ kupní cenou?
- Novela stavebního zákona: přehled změn a dopadů do praxe po dokončení legislativního procesu
- Energetická náročnost budovy jako cenotvorný faktor
- Přechodná ustanovení novely stavebního zákona – co s vydaným závazným stanoviskem a JES?
- Koncentrace řízení v aktuální judikatuře Nejvyššího soudu
- Aktuální závěry ÚS a ESLP k právům biologického otce (První část – judikatura Ústavního soudu ČR)
- Podílové spoluvlastnictví manželů po rozsudku SDEU ve věci C-300/25 Duftošek
- Předkupní právo jako možná past
- Sleva z kupní ceny vadné nemovitosti podle aktuální judikatury Nejvyššího soudu
- Povinnosti transparentnosti podle AI Actu
- Když rodič nepředá dítě - náhradní péče a úhrada nákladů podle novely rodinného práva